

ОД ФИЛОЗОФИЈЕ КА СОЦИОЛОГИЈИ РАДА

Приказ књиге Лаш Фр. Х. Свенсен – *Филозофија рада*, (прев. Радош Косовић), *Геопоетика издаваштво*, Београд, 2012. стр. 156

Лаш Фр. Х. Свенсен је норвешки професор филозофије на Универзитету Бергену и пројект менаџер у истраживачкој организацији Цивита. Аутор је великог опуса књига, превођених на више од двадесет језика: „Филозофија досаде” (1999), „Уметност” (2000), „Филозофија зла” (2001), „Човек, морал и гени – критика биологизма” (2001), „Шта је филозофија” (2003), „Истинито, добро и лепо – увод у филозофију” (2004), „Филозофија моде” (2004), „Филозофија страха” (2007), „Филозофија рада” (2008) итд.

У фокусу овог приказа је књига „Филозофија рада (2008)”, објављена 2012. године на српском језику у издању Геопоетике, у преводу Радоша Косовића. Писана је на 156 страница и структурисана кроз десет поглавља: 1) *Увод* (9–22. стр.); 2) *Од клетве до позива – историја филозофије рада* (23–38. стр.); 3) *Рад и мисао* (39–58. стр.); 4) *Расподела рада* (59–67. стр.); 5) *Рад и слободно време* (68–85. стр.); 6) *Бити руковођен* (86–99. стр.); 7) *Бити плаћен* (100–109. стр.); 8) *Рад у добу изобиља* (110–122. стр.); 9) *Друштво без рада* (123–130. стр.); 10) *Живот и рад* (131–140. стр.), те 4 додатка: *Препоруке за додатно читање* (141–142. стр.); *Библиографија* (143–150. стр.); *Регистар имена* (151–154. стр.) и *Белешка о аутору* (155–156. стр.).

У књизи се истражује концепт феномена рада, стваралаштва и акције кроз

историју и њихов утицај на човјека у савременом друштву. Аутор се бави бројним истраживачким питањима на која одговоре нуди историјски пресјек идеја о поменутих феноменима још од древних времена, па све до савремених друштвених дешавања и промишљања мислилаца попут Аристотела, Хесиода, Хане Арент, уз ауторова лична запажања, искуства и експертске анализе. Књига обилује важном успоставом дистинкције између феномена рада као нужности и голог преживљавања, феномена креације односно стваралаштва, из којег настају вриједност и културно наслеђе и даље се преносе с кољена на кољено (научни радови, статуе, пјесме, слике, храмови, симфоније и сл.), а најчешће је угрожено и деградирано од стране краткотрајних производа рада и феномена акције, као слободног дјелања и стварања новог у складу с властитом вољом, а у циљу пружања отпора краткотрајности, ефемерности, претварању у алат организације, ствар, људски ресурс, масу која се отцјепљује од своје људскости и особености људског рода и мислећих бића – способности изражавања. И док су рад и стварање подједнако утемељени у нужности јер не постоји избор осим да се ради оно што мора да се ради, тек је акција слободно дјелање у складу са избором, властитим приоритетима и системом вриједности, па тако и аутономним

моралом насупрот диктатима обичаја, реклама, неправедних закона, политичке коректности и слично. Сажетак кључних идеја књиге слиједи по поглављима.

У поглављу „Од клетве до позива – историја филозофије рада” истиче се да су се филозофски ставови о раду значајно мијењали – од клетве, преко дужности, односно позива и смисла, па до самоостварења. И док је у античкој Грчкој и античком Риму рад сматран теретом резервисаним за робове јер омета филозофску контемплацију, дотле је у средњем вијеку под утицајем теоцентричног погледа на свијет рад тумачен по Библији, као посљедица првородног гријеха („У зноју лица свога јешћеш хлеб”). Ипак, средњовјековни монаси накнадно су увели нову перспективу да је рад средство духовног уздицања, што се поклапало са реформацијским стајаљштима Мартина Лутера и Жана Калвина о раду као вокацији која ће, захваљујући протестантској етици потом довести до (предузетничког) духа капитализма, како је то утврдио и социолог Макс Вебер у истоименој књизи. С успоном процеса индустријализације услиједила је марксистичка критика рада као отуђеног под капиталистичким начином производње пошто радници не стварају за себе већ за власнике средстава за производњу, па се као рјешење предлаже комунистичка заједница у којој рад постаје бити пука економска нужност. Савремена концептуализација рада управо почиње с периодом индустријализације кад рад постаје доминантан фактор идентитета, па све до актуелног друштвеног момента кад се поставља питање да ли аутоматизација води ка „крају рада”.

„Рад и смисао” – поглавље је у којем се подвлачи чињеница да рад може дати

смисао животу, али не би требало да буде једини извор вриједности и идентитета појединца. Критички се преиспитује однос према раду ради проналажења равнотеже са осталим аспектима живота. Поставља се кључно питање – да ли рад има унутрашњу вриједност сам по себи или му смисао дају појединци и друштво, третирајући га као средство за зараду и преживљавање; да ли је рад извор личног испуњења или пука економска нужност; да ли је рад средство или циљ? Неке одговоре нуде филозофи који тврде да је рад смислен када је у складу са личним вриједностима и талентима. Истиче се и психолошка вриједност односно значај рада будући да омогућује структурисаност животног времена, те осјећај припадности односно идентитета. Стога не чуди што без радних обавеза многи људи, а нарочито пензионери и незапослени, осјећају губитак сврхе и смисла. С друге стране, неријетко се култура рада критикује јер су многи послови монотони и лишени дубљег смисла, што доводи до незадовољства. И истраживања најчешће показују да људи који осјећају како њихов рад има смисао истовремено осјећају и веће задовољство животом односно срећнији су од других. Ипак, поставља се питање – ако је смисао рада једини извор личне вриједности, шта се дешава кад се изгуби?

Тематском цјелином „Расподела рада” истиче се да је подјела рада била и остала централно питање у економији и друштву, будући да може повећати продуктивност, али често води до социјалних неједнакости. Тако је шкотски економиста Адам Смит тврдио да подјела рада повећава продуктивност, али постоји ризик да радници постану отуђени јер обављају рутинске, једноличне задатке. Стога Свен-

сен позива на размишљање о праведнијој расподјели рада у будућности. Историјска перспектива о подјели рада предочава да је у традиционалним и неразвијеним прединдустријским друштвима подјела рада била јасно дефинисана према полу, старости, класи и кастама. Потом је индустријализација довела до сложеније подјеле рада тј. друштвене подјеле рада по професијама односно занимањима, али и до нових облика експлоатације. Марксистичка критика истиче да подјела рада на духовни, односно умни, који се обавља у градовима и мануелни, који је резервисан за села, доводи до осакаћености појединачна специјализацијом за једну врсту рада, што у коначници ствара класне разлике – неки посједују средства за производњу док други морају да раде за плату јер немају шта друго продати осим своје радне снаге и свога радног времена, због чега је подјелу рада, па тако и приватну својину и државу, потребно укинути пошто доводи до дезинтеграције и сукоба нарочито у индустријским градовима и у коначници успоставити комунистичку заједницу, како би сви могли једнако да допринесу друштву. Кад је ријеч о савременим неједнакостима у расподјели рада, иако је модерно друштво формално меритократско многи фактори (припадност одређеној друштвеној групи, образовање, географска локација) утичу на то ко добија које послове. Неке професије су слабо плаћене упркос томе што су кључне (нпр. образовање, здравство), док су друге високо вредноване без очигледне користи за друштво. Кад је ријеч о будућности расподјеле рада, аутоматизација, роботика, вјештачка интелигенција могу редефинисати расподјелу послова и утицати на запосленост.

„Рад и слободно време” садржи анализу

односа између рада и слободног времена ван радних обавеза. Поставља се питање да ли смо данас заиста слободнији него раније ако се узме у обзир историјски развој слободног времена. У античкој Грчкој слободно вријеме било је резервисано за аристократију, док су радници имали врло мало времена за одмор. Индустријализација је довела до дужег радног времена, али и до борби за краће радне дане и викенде. Што се тиче радног времена у савременом свијету, захваљујући технолошком напретку, радно вријеме је у многим земљама знатно скраћено у односу на 19. вијек. Упркос томе, многи људи и данас раде дуже или су непрестано „на располагању” због интернета и мобилних телефона. Поставља се питање да ли стварно уживамо у слободном времену? Да ли слободно вријеме заиста користимо за одмор и лични развој или га трошимо на конзумеризам, пасивну забаву и „продуктивни одмор” (на примјер, усавршавање за посао)? Истиче се и да рад неријетко представља препреку ка слободи у духу разлике између рада за преживљавање и слободног дјелања коју успоставља и Х. Арент.

„Бити руковођен” мисаона је цјелина којом се истражују дубоки друштвени и психолошки фактори који воде људе ка прихватању позиције „руковођеног бића”, те поставља питање слободе у савременом радном животу, односно како послушност и потчињавање ограничавају могућност слободе. Свенсен истражује како су људи током историје били подређивани различитим облицима власти и како радници постају зависни од вођа, надређених и система који их води, односно покорни. У традиционалним друштвима људи су били више подређени ауторитетима и друштвеним нормама. Радници су често

били без власничке контроле над својим радом и подложни чврстој хијерархији. Развој капитализма додатно је учврстио систем у којем радници морају да се покоравају одлукама својих послодаваца и политичких власти. Послушност има и психолошку утемељеност у разлозима због којих људи прихватају да буду руковођени: страх од губитка посла, потреба за сигурношћу и припадношћу, као и природна тенденција ка одустајању од личне одговорности. Често људи прихватају послушност као дио своје свакодневнице јер су тако научени да разумију своје мјесто у друштву и систему. Поред тога, корпоративна култура доприноси потчињавању. Наиме, савремене корпорације често манипулишу радницима кроз маркетиншке стратегије у којима се радници подстичу да раде више, али и да улажу у себе, како би постали „бољи радници”. Ово може довести до тога да радници, умјесто да буду слободни, постају све више под контролом својих надређених и система који управља њиховим животима. Отуда се поставља и питање слободне воље и рада. Односно да ли људи данас заиста имају слободну вољу у свом раду или су једноставно усмјерени и манипулисани од стране спољашњих фактора који обликују њихов радни живот? (Савремени) радници често прихватају улогу у којој су стално подређени, па им је лако пасти у замку да се одржи статус кво.

У одјељку „Бити плаћен” истражују се сложене везе између рада, новца и друштвених неједнакости. Плата је више од економског инструмента пошто је и друштвени индикатор, који дефинише вриједност рада, али често ствара и системе зависности и неједнакости у савременом друштву. Свенсен истражује како различите врсте плаћања и компензација

обликују однос према раду и како новац утиче на схватање вриједности рада с обзиром на концепт плаћања као мотиватора. Новац је основни стимулус за већину људи да раде. Иако је плата често основни разлог због којег људи прихватају послове, новац може бити и ограничавајући мотив који не даје дубље задовољство у раду. Поставља се питање: да ли људи раде само за новац или је за неке значајнија самореализација и смисао посла? У прошлим друштвима рад је често био планиран на основу потреба за преживљавањем, а не на основу обавезне размјене новца. Многи су радили као сељаци или занатлије и примали плату у натури. Са развојем капитализма, новчана компензација за рад постаје главни облик вредновања труда, а радници се одвајају од традиционалне везе са земљом и занатима. Постоје дубоке неједнакости у расподјели зарада у савременом друштву, гдје се неки послови високо плаћају (нпр. менаџерски, извршни директорски), док су други слабо плаћени, иако су изузетно важни (нпр. учитељски посао). Отуда се поставља питање вриједности рада, односно зашто су неки послови високо, а други ниско плаћени и шта то говори о друштвеном вредновању? Плаћање је елемент социјалне контроле јер плата није само средство за обезбјеђење живота, већ и начин на који капиталистички систем контролише раднике. Низак ниво плата може водити ка социјалној и економској зависности која спречава раднике да се побуне или изазову систем, чиме плаћање може постати механизам за одржавање друштвених неједнакости и експлоатације, нарочито гдје радници имају мало могућности да преговарају о својој плати. Плаћање је повезано и са самопоштовањем до којег може довести одговарајућа висина плате, будући да низак

(друштвени) статус посла и ниска плата могу довести до осјећаја потцијењености, док висок статус и велика плата могу водити ка осјећају вриједности, задовољства и успјешности у раду.

„Рад у добу изобиља” одјељак је који се бави парадоксом савременог изобиља у потрошачким (хипер)конзументистичким друштвима – иако људи имају више материјалних ресурса и више слободног времена с обзиром на технолошки напредак, изазови који се односе на рад, продуктивност и смисао живота постају све већи. У доба изобиља, рад више није само средство за преживљавање већ и извор притисака и потраге за личним смислом. У друштвима која су достигла висок ниво развоја и материјалног изобиља, рад више није само средство за преживљавање већ и фактор који дефинише идентитет и социокултурни статус. Изобиље у технолошком и економском смислу омогућава људима да имају више слободног времена, али то такође доводи до нових притисака за сталним растом, радом и продуктивношћу. У добу изобиља људи почињу да траже више од рада – рад који ће им доносити и смисао а не само плату, због чега често осјећају притисак да буду стално продуктивни, чак и кад економски више није потребно радити тако интензивно. Са убрзаним развојем технологије, аутоматизације и вјештачке интелигенције многи физички и руковалачки послови постају излишни, па ће све већи број људи морати да се прилагоди новим облицима запослења, или можда потпуно новој концепцији рада. Иако људи имају више материјалних добара, ово изобиље не значи увијек и веће задовољство. Повећан стрес, притисак за постизањем успјеха и осјећај изолације од радних обавеза постају уобичајени у савременом друштву. У изобиљу људи

често доживљавају празнину јер им рад више не пружа исти осјећај смисла као што је то било у претходним историјским периодима. Уз то, у друштвима изобиља расту социјалне и економске неједнакости јер неки људи имају приступ богатству и dobrим радним условима док други остају економски маргинализовани. Поставља се питање како изобиље може бити боље расподијељено?

У поглављу „Друштво без рада” разматрају се могућност и посљедице по друштво у којем рад као примарна друштвена активност више није неопходан или доминантан. Свенсен истражује како би изгледала друштва која су ослобођена од потребе за традиционалним радним обавезама и шта би то значило за појединце, економију и друштвене структуре. Шта би се десило ако људи не би морали да раде како би преживјели или обезбиједили материјалне потребе? Умјесто раду, људи би могли да се посвете креативним, интелектуалним и личним активностима. Међутим, како би људи изнашли смисао живота ако би им рад више био изузетак него правило? Аутоматизација и све већи напредак у технологији доводе до све мање потребе за људским радом. Могућност да работи преузму велики дио радних активности могла би довести до смањења потребе за људским радом и потенцијалног ослобађање људи од традиционалних радних обавеза. Али, шта би се десило са економским моделима заснованим на раду, као што су плата, производња и потрошња? Како би функционисала економија у којој људи не морају да раде? Отуда се разматрају нови друштвени системи, као што су основни универзални приход или други облици дистрибуције ресурса који не зависе од рада. Аутор износи и неке идеје и

утопије о друштву без рада, као што су оне које су предложили мислиоци попут Џона Мејнарда Кејнса о смањењу радних сати и укидању потребе за радом. Разматрају се и изазови друштва без рада, прије свега психолошке посљедице. Многи људи су дубоко везани за свој радни идентитет, па би изненада ослобођени од радних обавеза могли доживјети психолошке проблеме анксиозности, депресије или губитка сврхе. Може ли се смисао живота наћи у неким другим активностима, као што су лични развој, умјетност, хуманитарни рад или филозофско контемплирање? Основни универзални приход или други облици социјалне сигурности могли би смањити материјалне неједнакости у друштву без рада, али би се могла појавити нова врста социјалних фрустрација и неједнакости. С друге стране, у друштву без рада људи би могли више да се усмјере на заједништво, породицу, образовање, културу и умјетност, што би довело до стварања нових облика друштвених веза. Ово друштво могло би створити нове облике социјалне динамике у којима људи раде на креативним и продуктивним активностима које ослобађају од економских притисака јер немају директну економску вриједност и које увећавају капацитет слободног времена. Ризик од неактивности, пасивности и стагнације такође је важна тема у друштву без рада. Без радних обавеза људи би могли да се предају деструктивним навикама као што су разни облици зависности или социјална изолација. Зато је важно размислити како осигурати да људи у друштву без рада буду мотивисани за корисне и смислене активности које доприносе њиховом и друштвеном развоју. Иако је друштво без рада могуће, потребно је добро размислити о изазовима који долазе са таквим радикалним

преображајем и како успоставити нови систем који би подржавао људски напредак у свим аспектима живота.

„Живот и рад” предочава како рад утиче на самоперцепцију, на наше друштвене улоге и на то како разматрамо своје постојање. Сагледава се питање рада као извора смисла и идентитета с обзиром на то да се смисао живота често изједначава са радном активношћу. За многе људе, рад постаје централни аспект живота, а успјех у каријери често одређује њихову вриједност. Отуда је питање рада питање и самоактуелизације јер је рад за неке могућност да се остваре као личности. Истражује се концепт самоактуелизације који је дефинисан као процес у којем људи теже да постигну свој пуни потенцијал и како рад може бити пут ка томе, али како често може бити и препрека. Рад може повезивати људе у заједничким циљевима и активностима, али такође може довести и до изолације ако постоји претјерана усмјереност на посао. Савремени радни услови (дуги радни сати и стрес) могу утицати на личне и друштвене односе изазивајући конфликте или дистанцу у породицама и међу пријатељима. Савремени рад под стресом и притисцима може значајно утицати на физичко и психичко здравље радника. Радне обавезе могу довести до замора, анксиозности и недостатка времена за одмор и опоравак. Рад је друштвена обавеза односно друштвена активност а не само индивидуални подухват. Рад дефинише друштвене односе и улоге појединца у друштву. Друштвене норме и очекивања одређују шта се сматра прикладним радом и како то утиче на људе који раде у одређеним занимањима.

Ако се све претходно речено узме у обзир, могуће је закључити да је идејна основа књиге „Филозофија рада” дра-

гоцјен прилог социологији сазнања као научној дисциплини, а нарочито социологији научног сазнања, те социологији рада, будући да открива како појам о раду и његовом значају бива условљен социокултурним околностима и доминантном епохалном свијешћу која утиче на обликовање тих идеја према консензуално усвојеној (научној) парадигми мишљења, убјеђења, вјеровања и вриједности. Коначно, књига се препоручује за читање свим самосвјесним и друштвено ангажованим појединцима, а нарочито експертима из научног поља социологије, не само зато што долази из скандинавског социокултурног миљеа, који је изњедрио теистичког

егзистенцијалистичког мислиоца С. Кјеркегора, него и из разлога што доприноси поимању важности интердисциплинарности филозофије, без које нема ни једне науке, и социологије са којом је филозофија повезана још од изградње кључних теоријских система из 19. вијека, а који обликују чак и данашњу друштвењачку перцепцију стварности, па све до поновне симбиозе ових наука ради отклањања проблема изазваних успоном емпиризма, односно посебних (примијењених) научних дисциплина, па тако и примијењене социологије у периоду трајања овог емпиристичког тренда од 30-их до 60-их година 20. вијека.

*Душанка Слијепчевић, МА – виши асистент
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци*

